

Тема. Зміст виховання.

План

1. Наукові підходи до сучасного виховання.
2. Поняття про зміст виховання
3. Ціннісне ставлення як зміст виховного процесу.
4. Програма виховання.

Мета: проаналізувати теоретичні засади сучасного змісту виховання процесу

Основні поняття і ключові слова: зміст виховання, ціннісне ставлення, базові духовно-моральними цінності, програма виховання.

Особистісно орієнтований методологічний підхід спирається на синтез встановлених психологічною та педагогічною наукою закономірності функціонування та розвитку особистості дитини у закладах загальної середньої освіти та розкриває особливості формування моральної самосвідомості дітей цього віку, особистісні трансформації, пов'язані з визначенням і вибором моральних цінностей (Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей☺).

Згідно *аксіологічного підходу* моральні цінності не можуть існувати поза людиною і без людини, а виступають результатом її життєдіяльності, духовно-моральним надбанням. Рефлексія є неодмінною умовою усвідомлення власного вибору моральних цінностей та права іншого на такий вибір.

Середовищний підхід розкривається у контексті виховного потенціалу освітнього середовища, в особливостях психологічного мікроклімату, полікультурному змісті шкільного виховання як співбуття і співдіяльності, міжособистісної взаємодії учнів і педагогів різних національностей і етносів, вивчення культури різних народів, толерантного ставлення до її носіїв та ґрунтується на комплексі науково-філософських уявлень про те, чим є особистість і середовище та як вони пов'язані між собою. Цей підхід урахує, що в результаті взаємодії середовища й особистості постає спосіб її життя, основні риси якого обумовлюються умовами середовища. Він тлумачить середовище як засіб виховання і як технологію опосередкованого управління (через середовище) процесом формування і розвитку особистості підлітка. Прагнення педагогів віднайти шляхи гармонізації відносин, пом'якшення впливу кризових факторів і способи залучення учнів до соціально значущої спільної діяльності втілюються у педагогізації середовища, інтеграції виховних впливів значущих дорослих і референтних однолітків, посиленні його превентивності.

Превентивна складова виховного середовища закладу освіти забезпечується упорядкуванням сукупності організаційно-педагогічних умов, взаємодія й інтеграція яких забезпечує соціально-правову підтримку розкриття внутрішнього потенціалу, духовного розвитку і самореалізації особистості; сприяє виробленню нею ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства; зменшує негативні впливи соціуму на дитину.

Компетентнісний підхід забезпечує використання набутих особистістю

духовно-моральних цінностей у відповідній практико-орієнтованій поведінці (у системі вчинків), гуманістичному спілкуванні, душевно-продуктивних та емоційних контактах.

Компетентнісний підхід сприяє поєднанню та інтегруванню теорії і практики в осягненні дітьми моральних і життєвих цінностей, здатність застосовувати отримані знання у різних життєвих ситуаціях, використанню сучасних педагогічних технологій.

Зміст виховання в загальному вигляді – це характеристика базових культурних цінностей виховання. Тож сьогодні ми маємо усвідомити, які ж цінності є найбільш значущими для сучасної людини, та які цінності повинні становити зміст виховного процесу на сучасному етапі.

Зміст виховання – це те, що впливає із багатства суспільно-історичного досвіду, вартостей культури і використовується для потреб виховного процесу, тобто це система цінностей світової і національної культури, яку учні повинні засвоїти, зберегти і розвинути відповідно до поставленої мети і завдань виховання (Н.Мойсеюк).

Базовими духовно-моральними цінностями визначені – **ЛЮБОВ, ПОВАГА ДО ІНШИХ, ГІДНІСТЬ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, СОВІСТЬ, СВОБОДА, ТОЛЕРАНТНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, РІВНОПРАВ'Я, ІНІЦІАТИВНІСТЬ** (Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей, 2018).

Любов виступає основою сучасного виховання, стрижнем людського життя, критерієм востребуваності, визначаючи його сутність і сенс. Надзвичайної ваги любов набуває у кризові періоди життя особистості, визначаючи її життєвий вибір: самотворення чи саморуїнування. У підлітковому та старшому шкільному віці любов є життєвим пріоритетом, що визначає ідеали, цілі і духовні шукання дітей цього віку.

У вихованні виділяються наступні типи любові:

- *любов до батьків (до дітей)*. Любов до дітей виступає умовою повноцінного виховання, розвитку і саморозвитку дитини в сім'ї, внутрішньою духовною потребою незалежно від її віку, що має поєднуватися з розумною вимогливістю до неї. Синівська і дочірня любов базується на родинних почуттях і є відповіддю на тепле і дбайливе ставлення до дітей, піклування, виховання;

- *любов до Батьківщини*, народу є важливою складовою світогляду і виявляються у патріотизмі, сформованості національної гідності, національно-культурної ідентичності, прив'язаності до своєї малої і великої Вітчизни;

- *любов до себе* (піклування та збереження власного життя і ствердження власної індивідуальності, здатності протистояти маніпулюванню чи прагненням якимось чином використовувати себе).

Повага до інших виявляється у прагненні бути порядними в усіх своїх учинках і діях. Глибинний зв'язок поваги до інших й власної гідності втілено у словосполученні «гідний поваги». Кожна людина має власну гідність і саме тому гідна поваги. Без поваги один до одного не може існувати соціум, не складуться ні службові, ні товариські, ні сімейні взаємини. Кожна людина прагне, щоб до неї ставились з повагою. І цьому допомагають правила ввічливості, вироблені людством. Повагою один до одного повинна бути пройнята вся атмосфера сім'ї. Повага до інших – це означає визнавати цінність іншої людини.

Гідність – це інтегральна цінність (надцінність), що охоплює: самоповагу, самооцінку, самоконтроль, самовдосконалення. Власна гідність відображає значущість кожної конкретної людини як моральної особистості, а також визначає свідоме ставлення людини до самої себе та ставлення до неї з боку інших і суспільства загалом. Гідність також виражає уявлення про цінність кожного індивіда, який або реалізував себе, або може реалізувати в майбутньому. Гідність функціонує як внутрішня умова діяльнісного ставлення до дійсності, тоді як самоповага виключає бездіяльність.

Відповідальність є усвідомленою свободою конкретної особистості у прийнятті моральних рішень, виборі цілей та адекватних засобів їх досягнення. Відповідальність ні в якому випадку не суперечить особистій свободі, вона є логічним її виявом, детермінантою діяльності та поведінки, що визначає життєдіяльність та поведінку особистості, її життя у соціумі. Суть відповідальності полягає не лише в завданні, яке людина має виконати, не у вчинку, якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед у тих діях, які вона могла б здійснити.

Існує чотири основні сфери прояву відповідальної поведінки особистості: 1) у системі «Я-інші»; 2)

життєвиявлення та самоствердження «Я» (праця, пізнання, матеріальне життя); 3) інші особи і групи (діти, родичі, сім'я, інші); 4) функціонування, становлення і саморозвиток «Я». Відповідальність відображає не лише ставлення до інших, а й до себе і характеризує самовідповідальність.

Совість як вияв моральної самосвідомості є важливим інструментом моральної самооцінки індивідом власних учинків. Совість виступає ядром моральної самосвідомості і показником рівня її соціальної моральної зрілості. Водночас, совість – здатність особистості самостійно формулювати моральні обов'язки і реалізовувати моральний самоконтроль, вимагати від себе їх виконання і виробляти оцінку, здійснюваних нею вчинків. Совість – це одне з виражень моральної самосвідомості особистості. Отже, совість – це деяка субстанція, здатна апелювати до наших почуттів та емоцій, волі й розуму, спонукаючи нас діяти відповідно до того, що ми вважаємо добрим і правильним.

Толерантність характеризується здібністю ставитися із терпінням до інтересів, переконань, вірувань, звичок і поведінки оточуючих. Толерантна людина завжди виявляє ціннісне ставлення до людини незалежно від її переконань, віросповідання, національної приналежності. Проявами толерантності є доброзичливість, повага, чуйність, тактовність, делікатність, великодушність, які пов'язані з емпатійністю дитини, її здатністю до співпереживання, співчуття, співрадість. Толерантність передбачає гуманне ставлення до людей з різним світоглядом і упереджує будь-які конфлікти між людьми.

Свобода є найважливішою моральною цінністю у житті як особистості, так і нації, без якої ставиться під сумнів саме існування. Особистість позбавлена свободи не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукатиме до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя.

Важливо аби свобода дітей була спрямована на розширення їхніх можливостей, відповідальності, здатність приймати рішення, а не на задоволення непомірних або імпульсивних бажань і потреб, що може призвести до свавілля. Осягаючи свободу у процесі свого життя учні прагнуть самореалізації та самоствердження у тій діяльності, яка їм найбільше подобається. У стінах школи діти здобувають важливий досвід свободи вибору, шкільного самоврядування, що не може існувати без відповідальності.

Справедливість наряду з гідністю, свободою є найбільш значущою моральною цінністю виховання і соціалізації особистості, що виступає основною умовою і базовим принципом побудови суспільства, людських стосунків.

Уявлення про справедливість реалізуються через функції: пізнання (оцінка), регуляції (емоційний стан, поведінка), самоставлення (самооцінка і самоефективність).

Справедливість протистоїть свавіллю, моральній кривді, зазіханням на духовні і моральні цінності. В умовах свавільного використання заохочення і покарання, справедливості не має місця. Несправедливістю є також і зрада.

Рівноправ'я характеризує міжкультурну взаємодію, відносини між різними народами й етносами на основі визнання їхніх здобутків, прав і свобод. Рівноправ'я покликане зберігати баланс і коректність взаємодії різних представників культур, зважаючи на їхні етнічні, особистісні та загальні інтереси.

Ініціативність виявляється в устійливому прагненні особистості до ініціації, генерації ідей, творчості, самостійності, а також у діяльнісній активності на досягнення певної мети, її вміннях ставити перед собою нові задачі та втілювати їх без додаткових спонук, знаходити нові, нешаблонні рішення і засоби їх здійснення.

Виходячи з уже зазначеного, на сучасному етапі розвитку українського суспільства доцільно виокремити пріоритетні напрямки змісту виховного процесу.

- національне та **патріотичне** виховання,
- розумове виховання, яке сприяє формуванню особистісного світогляду,
- трудове виховання,
- спортивно-фізичне,
- гуманістичне виховання в душі загальнолюдських моральних ідеалів і цінностей,
- морально-статеве виховання,
- гендерне виховання,
- екологічне виховання; економічне виховання й економічна освіта в умовах ринкових відносин,
- правове виховання в умовах розбудови правової держави,
- виховання політичної культури в умовах соціально-політичного плюралізму,

- художньо-естетичне виховання.

Напрямки змісту й завдання виховного процесу тісно пов'язані між собою і зумовлюють один одного. У своїй сукупності вони утворюють сучасну систему виховання в Україні, формують модель виховного процесу.

Ціннісне ставлення як зміст виховного процесу.

Виховання ціннісного ставлення до людини у школярів – процес складний і довготривалий, який потребує постійної уваги учителя. Учитель має знати умови, у яких живе дитина, сприяти його хорошому самопочуттю, задовольняти його інтереси та розвивати здібності. Школяр має себе почувати захищеним від несправедливості та образ вчителя слід бачити його таким, яким він є, небайдужим учителю і однокласникам. Він має цінувати інтересами спільної справи, а це вимагає уміння допомагати своїм друзям та цінувати їх.

Всі питання, які стосуються виховання ціннісного ставлення до людини, вчитель здійснює у взаємозв'язку і на уроках і в позакласній роботі, реалізуючи таким чином принцип взаємозв'язку навчальної і позаурочної діяльності. Учитель уважно спрямовує взаємостосунки дітей, звертає їх увагу на прояв людяності, справедливості, відповідальності, толерантності, гідності, забезпечуючи позитивний вплив дітей один на одного, незалежно від національності, статі, шкільної успішності. Таким чином закладаються основи ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Важливою умовою виховання ціннісного ставлення до людини в учнів 1 – 4-их класів є загальний моральний клімат у класі і школі, стиль ставлень між учителем і дітьми, дитячі взаємостосунки. Обстановка взаємного піклування і уваги, доброзичливості і вимогливості, де кожний школяр відчуває себе рівноправним членом колективу, сприяє розвитку гідності і виправленню недоліків школярів.

Певне значення у вихованні ціннісного ставлення до людини у молодших школярів має особистий приклад учителя, його ставлення до дітей. Стиль відносин педагога з дітьми виявляється, перш за все, у змісті його вимог, у системі стимулювання і оцінки діяльності дітей. Молодші школярі надзвичайно чутливі до думки свого учителя, тому кожен оцінку педагогові слід добре обдумувати. Учителеві слід уникати загальних оцінок особистості учня, ставитись однаково до кожного із них, не можна підганяти дітей під один стандарт і не ділити на „хороших” і „поганих”. Школяра можна хвалити або сварити за його вчинки, за засвоєння ним тих чи інших знань і навичок, але варто давати оцінку конкретному факту, не переносити її на особистість вихованця. І розумно чинить той учитель, який, хоча і відчуває роздратування у ставленні до якоїсь дитини, але не звинувачує її, а стримує себе, проявляючи витримку і терпіння; намагається з'ясувати мотиви такої поведінки дитини, і, використовуючи різноманітні засоби, терпляче розв'язує дану проблему.

Програма виховання особистості як система цілей виховання.

Програма виховання ґрунтується на загальних цілях виховання і відображає якості, які необхідно сформувати у школярів. Це короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчально-виховного процесу. В роботі з кожною віковою групою ставлять конкретні вікові завдання залежно від здібностей, рівня вихованості дітей відповідно до загальної мети виховання. Зміст програми виховання впливає з основних напрямків всебічного розвитку особистості. Орієнтиром для складання програми виховання може бути «Орієнтовний зміст виховання в національній школі». Методичні рекомендації складаються з восьми розділів. Перший - виховання, як чинник цілісного формування особистості; Другий - основні напрямки виховання в національній школі; Третій - шостий - характеристика головних особливостей учнів різного віку та завдання їх виховання, орієнтовні види діяльності та форми занять. Кожен розділ присвячений одній віковій категорії - 1-4 класи; 5-6; 7-9; 10-11. Сьомий розділ - рекомендації по формуванню учнівського колективу та організації самоврядування. Восьмий - характеризує основні умови підвищення ефективності спільної виховної роботи школи, сім'ї та громадськості виділяє особливості цієї роботи. Ця програма носить рекомендаційний, орієнтовний характер. Працювати з нею треба творчо. Але її наявність дає можливість уникнути випадковостей в плануванні виховної роботи. Форма написання програми довільна. Але в ній слід відобразити форми роботи по реалізації завдань всіх напрямків розвитку особистості. В програмі треба вказати терміни виконання. Виходячи з цього вона може бути загальною, поетапною і оперативною (згідно класифікації цілей виховання). Питання змісту виховання і питання програми виховання нерозривно пов'язані. Програма - це те, що необхідно виконати для досягнення результату. Зміст - те, чим необхідно наповнити діяльність при виконанні запрограмованого. Програма фіксує, позначає, окреслює, оформляє зміст. Якщо упустити питання змісту, то безглузда спроба скласти програму. Однак, без програми немає досягнення мети, тому осмислена мета завжди веде людину до складання програми через визначення змісту його цілеспрямованої діяльності. Програма - це окреслене коло змісту діяльності, Щоб розгорнути перед дітьми колосальне багатство "палацу життя", необхідно окреслення основного змісту виховання - це дозволяє педагогу працювати цілеспрямовано і економно, охоплюючи все розмаїття дивного, складного і прекрасного палацу. Підходи до складання виховної програми за наявності загального основного змісту виховання визначає педагог або педагогічний колектив. Вкажемо на три таких підходів. Перший варіант. Виходячи з осмисленого змісту виховання, складається загальна програма, розділи якої відображають відібрані найвищі цінності сучасної культури. Другий варіант. Загальна програма доповнюється віковими модифікаціями (для молодшого школяра, молодшого підлітка, старшого підлітка, ранній юності), і педагог працює з групою, орієнтуючись як на загальну програму, так і на завдання-домінанти. Третій варіант. Програма складається поступово, таким чином, зміст виховання розбивається на вікові періоди

шкільного життя. Кожен розділ - це освоєння, засвоєння і присвоєння нових для школяра цінностей як приватного прояви найвищих. Наявність програми виховання значно полегшує професійну працю педагога. Питання змісту виховання і питання програми виховання нерозривно пов'язані. Програма - це те, що необхідно виконати для досягнення результату. Зміст - те, чим необхідно наповнити діяльність при виконанні запрограмованого. Програма фіксує, позначає, окреслює, оформляє зміст. Якщо упустити питання змісту, то безглузда спроба скласти програму. Однак, без програми немає досягнення мети, тому осмислена мета завжди веде людину до складання програми через визначення змісту його цілеспрямованої діяльності.

За дорученням Міністерства освіти і науки України науковці Інституту проблем виховання НАПН України за участю наукових працівників Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» під керівництвом академіка, доктора психологічних наук Івана Дмитровича Бега розробили Програму «**Нова українська школа**» у поступі до цінностей, яка допоможе вчителю, класному керівнику, вихователю, адміністрації закладів освіти осмислити сучасні виклики виховання та його головні засади, базові моральні цінності сучасного виховання, з обов'язковим урахуванням вікових особливостей учнів.

Ефективність різних видів виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм і методів його організації. Пріоритетними для учнів початкових класів є активні методи, що спрямовані на самостійний пошук істини та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

В учнів основної школи виникає потреба в життєвому самовизначенні (закінчується 9 клас), спрямованості на майбутнє, визначенні свого життєвого шляху, майбутньої професії. Ця потреба конкретизується в новій соціальній позиції, яка розгортається на наступному віковому етапі. Старшокласники, визначаючи систему цінностей, керуються планом свого індивідуального розвитку та соціальною значимістю життєвих цілей.

Література

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія „Альма-матер”)
2. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я.Савченко. – 2-ге вид., переробл. – К.: Богданова А.М. М., 2009. – 226с.
3. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. – 40 с.

. - <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>

4. Система виховної роботи школи

<https://vseosvita.ua/library/sistema-vihovnoi-roboti-skoli-4509.html>